

sabb földrajzi társaságainak tagjai és számos neves külföldi geográfus nem fukarkodott a dicsérő szavakkal és elismerésekkel LÓCZY Ázsiában szerzett tudományos felfedezését és tapasztalatait illetően.

Az ünnepi ülés PANTÓ György osztályelnök zárszavával ért véget, aki rendkívül sikeresnek, a Magyar Tudomány Napja 1999. rendezvényt sorozat egyik kiemelkedő jelentőségű eseményének, továbbá a nagy tudós emléke előtti méltó tisztelésnek tartotta a Lóczy Lajos emlékülést.

Az ünnepi tudományos esemény kiegészítéseként a MÁFI és a Magyar Nemzeti Múzeum közös fotókiállítást rendezett „A fényképező Lóczy Lajos” címmel a Magyar Állami Földtani Intézet dísztermében, amelyet ugyancsak nov. 4-én GÁBRIS Gyula tanszékvezető egyetemi tanár nyitott meg. A kiállításon LÓCZY legfontosabb földtani–földrajzi megfigyeléseit rögzítő felvételeivel ismerkedhetett meg a tárlatot felkereső nagyközönség.

TINER TIBOR

A Táj- és Környezetföldrajzi Albizottság előadói ülése az Akadémián

A Földrajz II. Tudományos Bizottsághoz tartozó Táj- és Környezetföldrajzi Albizottság 1997-ben történt megalakulása óta minden évben két szakmai programot szervez. Egy terepbejárással összekötött, ún. kihelyezett ülést, és egy akadémiai előadói ülést. 1998 tavaszán sikerült a Kis-Balaton, egy év múlva pedig a Fertő-tó környékének tájkezelési helyzetéről, gondjairól a helyszínen informálódni.

Az 1998 őszen tartott akadémiai előadói ülést a „Földtudományok és a természetvédelem”, 1999 októberében pedig „Modern tájföldrajzi törekvések” címmel hirdették meg. Nagyon sajnáljuk, és szakmai veszteségnek tartjuk, hogy az itt elhangzó előadások publikálására egyre kevesebb lehetőségünk van. Jelenleg egy ilyen rövid összefoglaló az egyetlen reális esély arra, hogy fontos gondolatokat, lényeges információkat szélesebb körben ismertté tegyünk.

Az Albizottság 2000. évi programjában az „Európai Unió valamint a magyar táj és környezetvédelem gyakorlata” téma szerepel. Felkérésünkre 2000. máj. 23-án az MTA kistermében három meghívott előadó tartott előadást arról, hogy a legtágabb értelemben vett geográfiai tér szempontjából várhatóan milyen gyakorlati, ill. tudományos következményei lesznek uniós csatlakozásunknak.

Az első előadást FONT Erzsébet, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM) főosztályvezetője tartotta. Nem a saját, minisztériumi házatájának öngigazolása az a kiinduló megállapítás – kezdte előadását –, hogy Földünk számos térségében lezárult a robbanásszerű urbanizáció, s ma már jóval nagyobb eséllyel lehet növelni a vidéki területek népességmegtartó erejét, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A magasan fejlett országokban a nem geográfus, nem ökológus szakemberek is – építészek, szociológusok, pszichológusok, - hangsúlyozzák, hogy a rurális tájak nélkülözhetetlenek a minőségi életforma kialakításához. Az emberek nagy többsége számára mentális feszültséget okoz, ha állandóan városi környezetben tartózkodik. A nyílt tér biztosítása egyértelműen növeli a társadalom lelki egészségét és ezzel teljesítőképességét.

A különféle „tájas” szakmák (talajtanos, tájépítész, tájökológus) képviselőinek igen jó volt hallani, hogy a vidékfejlesztést az FVM az egyes ökológiai tájegységek belső erőforrásainak kiaknázásával, az ott lakó népesség tájhoz kötődő tevékenységének támogatásával képzeleli el. A hosszú távon értékenntartó területfejlesztés csakis úgy lehetséges, ha egy ún. tájjellegű gazdasági tevékenység helyi adottságokra, hagyományokra támaszkodik, s ezzel biztosítja a haszon helyben maradását.

Hazánk számára nem sok eséllyel kecsegtetne, ha beszállnánk a hatalmas anyagi támogatással folyó iparszerű mezőgazdasági termelésbe, piaci versenybe. Nekünk sokkal reálisabb – és egyértelműen környezetkímélőbb – célkitűzés, ha az ökológiai adottságok figyelembe vételével egy finoman differenciált, sokszínű földhasználatot részesítünk előnyben. A táji sokszínűség, változatosság

(diverzitás) vizsgálata egyre objektívebb alapokon álló tájökológiai szakterület. A kitűzött cél eléréséhez nélkülözhetetlen az ökológiai alapokon álló birtokrendezés, ahol a szántóföldek határa igazodik az egykori fluvialis, eolikus, tömegmozgásos stb. felszínformálás által hátrahagyott domborzati, talajtani, mikroklimatikus vagy nedvességellátottsági különbségekhez. Különösen nagyobb folyóink mentén, a 150 éve ármentesített területeken kényszerülünk belátható időn belül lényeges korrekciókra. A kiigazításnak előfeltétele, hogy létrejőjön a nemzeti földalap, s ezzel lehetővé váljon az ökológiailag érzékeny területek intenzív művelésből történő kivonása, kiváltása.

A gabona-hús dominanciájú gazdálkodás európai analógiák szerint 10-15 ha-os birtoknagyságtól kezdve tud magas szinten éltatni egy családot. Eszerint maximum 15 ezer magyar család megélhetését tudná ez a termelési profil hosszú távon biztosítani. Ennél nagyobb népességeltartó potenciállal kecsegtet, az ökológiai adottságokra specializálódó termelési szerkezet megvalósítása.

Ez nem feltétlenül kizárólagosan biogazdálkodást jelent, de mindenképpen szennyeződésektől mentesebb táji környezetet biztosítana. Konkrét felmérések igazolják, hogy a helyi adottságok felismerésére kevésbé fogékonyak azokon a tájakon élők, ahol magas termőképességű jó talajok generációk óta „elkényeztettek” a gazdákat. A mikrotérsegi és a SAPARD programokhoz kapcsolódó tapasztalatok szerint a legnívósabb kistérségi fejlesztési projektek a hagyományos tájértékelés szerint kifejezetten szerény természeti potenciállal rendelkező tájakról futottak be.

Egy másik agroszociológiai felmérés arra mutatott rá, hogy már a vidéki lakosság morális hozzáállása is messze eltávolodott a fenntarthatóság eszméjétől, és viharos gyorsaságú a fogyasztói szemlélet térhódítása. Az amerikai típusú, standardizált nagyüzemi mezőgazdaságot az élteti, ha a multinacionális cégek világszerte kinevelik hozzá a „hamburger társadalmat”. Az ebben rejlő veszélyeket felismerte az Európai Unió, s az általa támogatott vidékfejlesztési stratégiába beleillik egy olyan hazai tájhasznosítás, ahol a biológiai sokszínűség természetes módon kulturális diverzitást is jelent.

A második előadást tartó ÁNGYÁN József egyetemi tanár, a Szent István Egyetem Környezetgazdálkodási Intézetének igazgatója által felvázolt jövőkép a multifunkcionális mezőgazdasági táj eszméjére épül. Ennek a szemléletnek a sarokpontja az értékes beltartalmú és vegyszermaradványmentes termék előállítása, a meg nem újuló nyersanyagok és energiaforrások takarékos felhasználása, a talaj, a víz és a levegő környezetterhelésének csökkentése, a biodiverzitás megőrzése mellett a kultúrtáj ápolása, végül nem utolsó sorban munkalehetőség, ill. elfogadható jövedelem biztosítása. A felsorolt feladatok közül minden táj esetében más kerül hangsúlyosabb helyzetbe.

Manapság az EU agrártámogatási rendszerében gyökeres fordulat zajlik, a termelési funkciókra, és az ún. nem importálható közjavakra, azaz környezetvédelmi és társadalmi-kulturális funkciókra fordított összegek aránya egészen más, mint 10 évvel ezelőtt. Míg 1990-ben, a CAP (Közös Agrár Politika) bevezetésekor a támogatások 2/3 része a piaci támogatásokra fordítódott, addig a program 2002-től CARPE néven folytatódó szakaszában (Közös Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Politika) a fő szerepet átveszi a környezeti és tájgazdálkodási támogatás, a vidékfejlesztési támogatás. A jövőben tehát az ún. nem importálható funkciók; vagyis olyan nem közvetlenül piacosiható értékek, mint pl. a tisztábban maradó vízbázis, a megmaradó természetvédelmi érték, ökológiai stabilitás erősítése, de pl. a nagyobb, harmonikusabb rekreációs táj megőrzése is közvetlen anyagi támogatást élvez.

Az EU agrárkörnyezeti stratégiájában ma már elfogadott vezérelv annak anyagi elismerése, ha a földművelő gazda a talajvíz védelme érdekében kevesebb vegyszert használ, s így kevesebb termény takarít be, ha a természeti értékek (pl. rovarfauna, madarak, vadvirágok) kímélése érdekében a korábbinál kevesebbszer kaszálja le a hegyi réjtjén a fűvet, vagy csak egyszerűen hagyja érvényesülni a patakminti természetközeli növényzet kellemes tájképi hatását.

Ehhez hozzá kell tenni, hogy optimális tájhasználatnak nem a minimális, vagy egészen eltűnő földhasználatot tekintik. Az alulhasználat éppúgy lehet káros, mint a túlhasználat. Minden táj egyedi mértékben érzékeny az antropogén hatásokra, amit ismerve kellene eltalálni az ideális használati formát. Ennek érdekében a gödöllői Környezetgazdálkodási Intézetben évek óta részletes elemzések készülnek arról, hogy melyek hazánk azon tájai, ahol a környezetkímélő földhasználat a jövőben is megengedi az intenzív mezőgazdasági termelést, melyek a környezet érzékenysége miatt ebből kivonandó területek, és várhatóan hol lesznek az erősen korlátozott földművelésű, ún. kettős meghatározottságú tájegységek. Ezek a térképek igen nagyarányú változásokat prognosztizálnak, a jelenlegi 4,7

millió ha szántóból kb.1,5 millió ha-on más művelési ág fog teret kapni. (Ebből kb. 600–700 ezer ha erdősítésre kerül, 500 ezer ha-on extenzív, kisparcellás vegyes művelésű szántók lesznek (pl. tanyák környékén) és 300–400 ezer ha-nyit a gyepgazdálkodás fog elfoglalni.

Mivel a tényleges területhasználat kívánatos irányát a természeti adottságok mellett a szociálpolitikai körülmények is jócskán módosíthatják elkezdődött a természeti és a társadalmi tényezők integrált elemzése (pl. a munkanélküliség és a tájérzékenységi térképek, adatbázisok összehasonlítása).

ÁNGYÁN J. előadásának második részében az EU-belépéshez megkívánt, és kidolgozott Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Programot, ill. az ehhez kapcsolódó különféle célprogramokat ismertette. A lényeg, hogy a föltulajdonos önkéntes alapon 5 éves szerződést köt az állammal, hogy az adott célprogramhoz megszabott környezetkímélő gazdálkodási szabályokat betartja. Ennek fejében – ellenőrizve a szerződésben foglaltak megvalósulását – ha-onként, vagy számosállatra vetítve évente bizonyos összegű állami kifizetésben részesül. Az összeg nem csupán a környezetbarát gazdálkodás miatt valószínű termésmennyiség csökkenéséből eredő bevételkiesést kompenzálja, hanem a egy 20%-os túlfizetéssel kellő ösztönzést is ad a rendszer elterjedéséhez. Jelenleg az integrált gazdálkodási, ökológiai gazdálkodási, gyephasznosítási, vizes élőhelyeket kímélő, érzékeny természeti területek célprogramjaira nézve vannak konkrét javaslatok.

Az eredeti tervek szerint a programnak – legalább a megismertetése, népszerűsítése szintjén (!) – 2000 januárjában már el is kellett volna indulnia, s hogy az EU-belépés ne okozzon hirtelen váltást, már a belépés idejét megelőző években amolyan bevezető kompenzációként megkezdődnek a célprogramtól függően ha-onként 10–60 ezer Ft-os kifizetések. Az összegek a csatlakozás után legalább duplájára fognak emelkedni. A program finanszírozása 25%-ban terheli a nemzeti, 75%-ban az EU költségvetést. A programban szerepel az említett célprogramokon kívül képzési, szaktanácsadási, és bemutató-gazdasági alprogram is. Ez egyértelműen növeli a környezetvédelmi oktatás feladatait, egyúttal jelentőségét is.

Nagyon érdekes, hogy ebben az uniós tagok számára már működő szisztémában igen különböző mértékben vesznek részt az egyes országok. Ausztriában a bevonható földterület 91%-ára, Svédországban 70%-ára terjed ki. Van néhány ország, ahol csak mérsékelt népszerűségnek örvend (pl. Németországban – főleg az egykori keleti országrésznek köszönhetően – 25%, Franciaországban 21%, Portugáliában 18%, Spanyolországban 15% az programban résztvevő terület). Feltűnő, hogy a legintenzívebb mezőgazdasággal rendelkező, ugyanakkor nagy környezetérzékenységű országokban meglehetősen szerény sikert könyvelhet el a program: a mezőgazdaságilag művelt területekből Hollandiában: 3%, Belgiumban 5%, Dániában és Olaszországban pedig 8% van benne az ismertetett projektben.

Az előadó osztotta azt az előző előadásban elhangzott véleményt, hogy Magyarország versenyképtelen a legtöbb tömegtermény piaci támogatása terén, s nekünk kifejezetten kedvező, hogy nő a nem importálható közjavak állapotának megőrzésére valamint a fenti kompenzációs programra szánt uniós pénzek összege.

Az előadóülés gondolatmenetének lezárásaként CSEMEZ Attila tanszékvezető egyetemi tanár (Szent István Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék) beszélt a tájtervezés és a tájvédelem uniós megítéléséről. Előljáróban megállapította, hogy világszerte nő a változatos, harmonikus tájak iránti igény. Ez összhangban van az elhangzott multifunkciós mezőgazdasági földhasználat koncepcióval, ill. a FONT E. által kifejett táji-kulturális diverzitást növelni akaró elképzeléssel. A tájtervezés és tájvédelem hazai gyakorlata két témakörben különösen jelentős múltra tekinthet vissza. Ez a biodiverzitás és a tájszerkezet kapcsolatának, valamint a közutak táji ökorendszereket feldaraboló, fragmentáló hatása. Az utóbbi években kikristályosodott a táji értékek feltárásának hazai metodikája. Az adott, – természetes vagy mesterséges – táji elem értékét két szempont szerint minősítik; a jelentősége és a ritkasága alapján.

A tájvédelem tekintetében a leginkább figyelemre méltó lépés az volt, hogy az Unió kidolgozott egy ún. *tájchartát*, amit 1998-ban átdolgoztak *tájkonvencióvá*. Ez utóbbi magasabb szintű egyezményt jelent, mert miniszterelnöki aláírás szentesíti. Sajnos, a jóváhagyási aktus késik, és úgy tűnik, hogy ezzel meg akarják várni az uniós tájhasználatot jelentős mértékben átformáló mezőgazdasági reformot.

A tájkonvenció bizonyos alapfogalmak, jogi keretek meghatározása mellett – bár nem túl mélyen kidolgozott formában – felvázolja az európai tájak megőrzéséért teendő lépéseket. Andalúziát,

Toszkánát és a dél-francia Languedoc-Roussillont említi pozitív példaként, ahol a tájtervezés valóban igazodik a táj inherens adottságaihoz. Látványos eredményeket lehetne elérni a politikai határok által felszabdalt tájak integrált kezelésével (pl. az Eurórégiókban).

A dokumentum szorgalmazza az ún. „Európai Jelentőségű Tájak” kijelölését, bár a kijelölés szempontjaival, kritériumainak tervével adós marad. Az előadó ismeretei szerint ez a kezdeményezés nálunk sem talált visszhangra. Amilyen erőteljes az összeurópai ökológiai hálózattal kapcsolatos határon átnyúló kooperáció, annyira mostohán kezeltnek tűnik ez a tájvédelmi szakirány. Jellemző, hogy még szakmai körökben is alig ismert, hogy az Európa Parlament 1999 októbere és 2000 októbere közötti évre „Európa közös örökségünk” jelmonddal kontinensük tájvédelmére kihegyezett programot kívánt meghirdetni. Azt senki sem vitatja, hogy sürgősen tenni kellene valamit a leginkább veszélyeztetett európai tájak megmentése érdekében, mert a táji környezet megőrzése pótolhatatlan a féltett nemzeti és európai identitástudat erősítéséhez.

CSEMEZ A. azzal zárta előadását, hogy remélhetőleg az uniós csatlakozásunk eredményeképpen egyre nő azoknak a tájaknak az aránya, ahol nem látszik a tájépítész beavatkozása. A jó tájtervezés ui. a formához igazítja a funkciót, azaz teret enged a tájban rejlő adottságok kibontakozásának.

CSORBA PÉTER